

Digitalni avtor? Avtorstvo v digitalni dobi

Florian Hartling

Univerza Martina Luthra v Halle-Wittenbergu
florian.hartling@medienkomm.uni-halle.de

Vse od rojstva »svetovnega spleta« kot najuspešnejše internetne aplikacije so literarni teoretiki (Landow, Bolter) upali, da bo nov digitalni medij naposled dopustil »smrt avtorja« in rojstvo »pišočega bralca«. Hipertekst kot nov besedilni žanr se je zdel dovolj močan, da bi izpolnil staro upanje poststrukturalistov (Barthes, Foucault).

Čeprav je literarna teorija večinoma opustila to zaneseno upanje, se zdi, da internet v sedanji literarni produkciji še vedno ohranja moč svojega načeloma »brezavtorskega« medija: razvpita enciklopedija Wikipedija dopušča domnevo, da je sâmo, skupinsko napisano besedilo pomembnejše od avtorjev. Literarni eksperimenti v digitalnih medijih celo raziskujejo, kako je mogoče napisati besedilo le s pomočjo tekstovnih algoritmov. Tovrstni projekti sploh več ne potrebujejo avtorja, saj uporabljene podatke preskrbijo kar računalniški iskalniki.

To naivno predstavo o brezavtorskem tekstu je kaj lahko spodbiti. Prvič, novi mediji so omogočili ponovno oživiljanje in celo razcvet avtorja. Drugič, za razliko od hitro rastoče produkcije skupinskih internetnih novinarskih tekstov takšne literarne produkcije praktično ni. Tretjič, kljub skupinskim projektom ali »kodnim delom« se funkcija avtorja ne izgubi, marveč se le razprši na različne osebe, kar vodi k »disociiranemu« avtorstvu. Avtor torej v dobi interneta ni umrl, saj so mu njegove lastnosti zagotovile preživetje. Še več, internet je zanj postal pravzaprav nekakšen vrelec mladosti, kar bom skušal utemeljiti z nedavno izvedenimi eksperimenti o avtorstvu v digitalni dobi.

Ključne besede: literatura in tehnologija / digitalna literatura / medmrežje / avtor / avtorstvo

UDK 82.0:808.1

Uvod: Specifika internetnega avtorja - historična perspektiva

Internetna literatura je na začetku pomenila nov up literarne teorije. Njeni pionirji, npr. Jay David Bolter, George P. Landow in Benjamin Wooley, so na začetku devetdesetih let verjeli, da bo internet omogočil nastanek nove, skupinske tekstne produkcije.

Avtor naj bi popolnoma izginil iz teh tekstov in dal prostor pišočemu bralcu, ki so ga imenovali wreader. Na svetovnem spletu je vsakdo avtor, kar pomeni, da ni avtor nihče. »Razlikovanje med avtorjem in bralcem postane nesmiselno in avtor se mora umaknit« (Wooley 165)

Internetno literaturo so torej razumeli kot uresničenje nekaterih post-strukturalističnih idej, ki sta jih Roland Barth in Michel Foucault razglasila za »smrt avtorja«.

Kot je znano, je kritika avtorske pozicije obvladovala pisanje o avtorju zadnjih nekaj desetletij, a se je avtor na nek način vrnil v literarnoteoretično razpravljanje od devetdesetih let dalje (prim. Bein, Detering in Jannidis), pri čemer se vseskozi postavlja vprašanje, ali gre res za nov pojav ali bolj za vračanje enakega, saj koncept avtorja ni nikoli postal zares preživet.

Čeprav so novejša raziskava internetne literature veliko bolj kompleksne in dopuščajo avtorjevo vlogo, še vedno ostaja temeljna tendenca, da bi bila ta vloga marginalizirana. Vendar pa se ta teorija izkaže za prekratko takoj, ko si pobliže ogledamo dejanske tekste, saj jih pišejo avtorji z zelo tradicionalnimi pogledi na svojo vlogo. Najpopularnejši žanr, t.i. pametna internetna literatura, temelji na multimedijskih in interaktivnih stilističnih programih, ki jih uravnava in določa en osrednji avtor. Skupinski projekti so bili uspešni le v primerih, ko je šlo za majhne skupine avtorjev oziroma so bili vnaprej natančno strukturirani s strani enega, osrednjega avtorja. Tudi performativni projekti, ki temeljijo na računalniški kodi in za katere se zdi, da delujejo sami od sebe, predvidevajo močno vlogo koncepta, ki pa je ponovno delo individualnega avtorja.

Poleg tega obstaja še en razlog za trdoživost avtorske funkcije. Ljudje kot biološka bitja namreč vedno iščemo za tekstom njegov izvir oziroma avtorja. Slednjega predstavlja empirični avtor ali avtorska funkcija, ki bi si ju bralec moral izmisliti, če ju v tekstu dejansko ne bi bilo.

A kaj je potem internetna literatura? Izraz internetna literatura bom uporabljal za tekste, ki so tipični za svetovni splet oziroma kot pravi Föllmer, »so strukturirani v skladu z lastnostmi svetovnega spleta« (Föllmer 1). Uporaba svetovnega spleta je v internetni literaturi samonanašalna, saj se ne uporablja le za izdelavo, promocijo in recepcijo literature, ampak vstopa v njeno vsebino in formo, ki ju sooblikuje.

Posebnosti internetnega avtorja - aktualne tendence

Potem ko smo ovrgli tezo o smrti avtorja v internetni dobi, moramo razmisliti o spremembah, ki jih je ta prinesla v njegov koncept. Dejstvo je, da podobno kot v klasični literaturi tudi tu soobstajajo različne oblike av-

torjev, ki jih določa umetniški koncept. Gre za različne modele, pri čemer se eni nagibajo k individualnemu avtorstvu, drugi pa h kolektivnemu, vendar je res, da sta ta ekstrema pri internetni literaturi bolj jasno izražena. Po eni strani je kult avtorja lahko še bolj poudarjen, saj internet omogoča nove oblike samopromocije. Gre za individualne avtorje, katerih spletne strani služijo le lastni predstavitvi in gradnji kulta osebnosti, enako pa velja za številne skupinske projekte, ki močno poudarjajo ljudi za njimi. Vse to bom imenoval močno avtorstvo.

365	<---	825	----	693
Catholic <--> decamp <--> el eneral <--> it senile <--> th wrath .I. --> .Next, -> .but. --> her's. --> .fo .my. --> .qui k. --> .would. I <--> Still, -> father's <--> -> it <--> la my <--> not <--> revolver <--> s --> to <--> w		a <--> an <--> ude <--> epito <--> of <--> e <--> the <-->		and <--> awf me <--> father of <--> prude > to <--> udg .bath. --> .b .everywhere. > .look. --> ,. --> .they. nd <--> bad <--> -> having <--> evity <--> mig ote <--> pocke --> the <--> ut <--> writte
I <--> Still, -> father's <--> -> it <--> la my <--> not <--> revolver <--> s --> to <--> w .I. --> .Still .be. --> .fath .idea. --> . .might. --> . -> .pocket. --> > .the. --> . thout. --> .wr		<--> a <--> a -> greatest <--> ughing, <--> l -> not <--> n uch <--> the <--> ith <--> witho ,. --> .a. --> er's. --> .gre it. --> .laugh my. --> .not. > .revolver. - thought. --> . itten.		nd <--> bad <--> -> having <--> evity <--> mig ote <--> pocke --> the <--> ut <--> writte .and. --> .b atest. --> .ha ing,. --> .lev --> .not. --> -> .such. --> to. --> .with.

Po drugi strani je tudi marginalizacija avtorske vloge lahko veliko bolj radikalna, saj z računalniškimi generatorji teksta avtor svojo vlogo minimalizira oziroma celo uprizori svoj lasten konec. To imenujem šibko avtorstvo. Vendar pa šibko avtorstvo ne pomeni izginotje avtorske funkcije, kot smo že omenili, ampak ima za posledico njeno večjo razpršenost.

Na tem mestu se moramo vrniti k Michelu Foucaultu in njegovim modelom avtorske funkcije, ki so že nakazali možnosti ločevanja različnih oblik avtorske funkcije. V internetni literaturi v tem smislu ločujemo avtorja kot izvor teksta, ustvarjalca koncepta in celo založnika (prim. Weimar, Wirth). Svetovni splet in internetna literatura si torej delita predvsem izrazito diverzifikacijo avtorske funkcije. V nadaljevanju bomo obravnavali soobstoj različnih avtorskih funkcij v prej omenjenih žanrih internetne literature.

Tipologija avtorja

Pametna internetna literatura

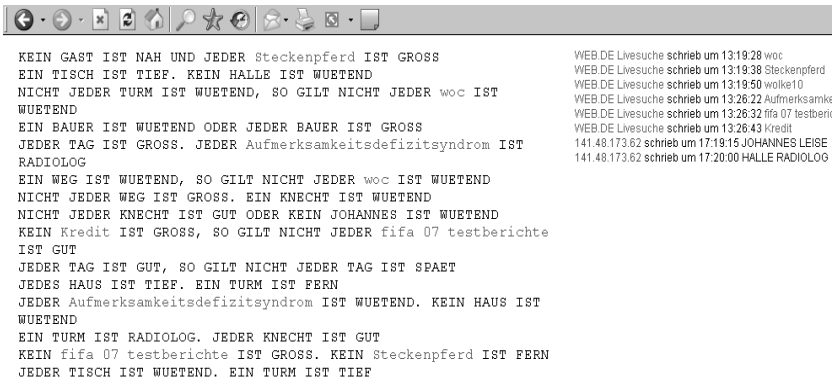
Klasični žanri internetne literature nadaljujejo eksperimente v smeri nelinearnosti, hipermedijskosti in interaktivnosti, ki so značilni že za njeno modernistično tiskano različico, a pri tem nikakor ne gre za stare vsebine v novi preobleki. Čeprav je tudi v tradicionalni literaturi obstajala možnost neskljenenega branja, ta na svetovnem spletu postane osnovni dispozitiv, saj je bralčeva intervencija njen osnovni pogoj. Beseda ni več edini nosilec pomena, saj se ji pridružijo elementi drugih medijev, ki so poudarjeno interaktivni. Kljub temu nekatere lastnosti klasične literature ostajajo. Tu imam v mislih močni koncept avtorstva, pri katerem avtorjevo ime garantira in podeljuje tekstu umetniškost, bralcu pa so dovoljene le intervence, ki jih dopušča avtor sam.

Dober primer tovrstne prakse je projekt *The Bubble Bath* Susanne Berkenheger, ki je izrazito usmerjevalen. Teksti, podobe in brskalnik so močno poudarjeni, ključne besede vnašata računalnik in bralec, poleg tega pa močno dominirata tekst in podoba. Bralec ima komajda možnost intervenirati v potek pripovedi, saj le izvaja v naprej sprogramiran potek. Bralčeva svoboda je tu pravzaprav paradoks, saj je koncept avtorja pri Berkenhegerjevi zelo močan. Sama ima popolno kontrolo in bralec je na milost in nemilost prepuščen njej in samemu projektu.

Skupinska internetna literatura

Seveda pa internet omogoča tudi kolektivno avtorstvo. Za te projekte je značilno da ves čas sprevrčajo, prekinjajo oziroma celo črtajo tradicionalno zvezo med avtorjem in bralcem, a ga, kot bomo videli, ne uspejo do konca prekiniti ter pripeljati do smrti avtorja.

Za to trditev obstaja več razlogov. Prvič, večina takih projektov ustvari tradicionalni tekst, ki bi bil lahko objavljen tudi v tiskani obliki, kar je v nasprotju z osnovnim določilom internetne literature. Poleg tega se zdi, da tovrstni projekti močno slonijo na tradicionalnem konceptu avtorstva, kar je v nasprotju z njihovo deklarativno skupinsko naravo. Drugič, skupinski projekti so uspešni in umetniško kvalitetni le v primerih, ko je svoboda recipienta zmanjšana na minimum. Večinoma gre za omejeno število soavtorjev in močan koncept avtorstva, kar je blizu tradicionalni obliki sodelovanja, ko nekaj avtorjev objavi skupno delo. Tak primer je nagrajeni večmedijski projekt *The Famous Sound of Absolute Wreaders*, pod katerega se je podpisalo šest vodilnih nemških internetnih avtorjev. Tretjič, če pobliže pogledamo kolektivne projekte na svetovnem spletu, vidimo, da večinoma spadajo v neumetniški, informativni kontekst. Platforma, kakršna je Wikipedia, je odličen primer številnih wiki in blogovskih projektov. Kolektivni projekti, ki temeljijo na šibkem konceptu avtorstva, so postali od svojega razcveta v devetdesetih letih izredno redki. Najpopularnejša orodja za skupinske projekte, wiki in blogi, se v literaturi komajda uporabljajo – vsaj v nemškem prostoru –, kar je bržkone posledica tega, da so še vedno odločilno vezani na tradicionalni koncept literarne umetnosti, ki predvideva avtorjevo ime in druge temeljne lastnosti besedne umetnosti.

KEIN GAST IST NAH UND JEDER Steckenpferd IST GROSS
 EIN TISCH IST TIEF. KEIN HALLE IST WUETEND
 NICHT JEDER TURM IST WUETEND, SO GILT NICHT JEDER woc IST WUETEND
 EIN BAUER IST WUETEND ODER JEDER BAUER IST GROSS
 JEDER TAG IST GROSS. JEDER Aufmerksamkeitsdefizitsyndrom IST RADIOLOG
 EIN WEG IST WUETEND, SO GILT NICHT JEDER woc IST WUETEND
 NICHT JEDER WEG IST GROSS. EIN KNECHT IST WUETEND
 NICHT JEDER KNECHT IST GUT ODER KEIN JOHANNES IST WUETEND
 KEIN Kredit IST GROSS, SO GILT NICHT JEDER fifa 07 testberichte IST GUT
 JEDER TAG IST GUT, SO GILT NICHT JEDER TAG IST SPAET
 JEDES HAUS IST TIEF. EIN TURM IST FERN
 JEDER Aufmerksamkeitsdefizitsyndrom IST WUETEND. KEIN HAUS IST WUETEND
 EIN TURM IST RADIOLOG. JEDER KNECHT IST GUT
 KEIN fifa 07 testberichte IST GROSS. KEIN Steckenpferd IST FERN
 JEDER TISCH IST WUETEND. EIN TURM IST TIEF

WEB.DE Livesuche schrieb um 13:19:28 woc
 WEB.DE Livesuche schrieb um 13:19:38 Steckenpferd
 WEB.DE Livesuche schrieb um 13:19:50 wolke10
 WEB.DE Livesuche schrieb um 13:26:22 Aufmerksamk
 WEB.DE Livesuche schrieb um 13:26:32 fifa 07 testberik
 WEB.DE Livesuche schrieb um 13:26:43 Kredit
 141.48.173.62 schrieb um 17:19:15 JOHANNES LEISE
 141.48.173.62 schrieb um 17:20:00 HALLE RADIOLOG

stochastische texte 1959 // search lutz 2006 info Livesuche starten

Substantiv	Geschlecht	Adjektiv (Prädikativ)
<input type="text"/>	☐ w ☐ m ☐ n	<input type="text"/>
<input type="button" value="abschicken (LUTZEN)"/>	<input type="button" value="reset (LUTZ Original)"/>	

Kodna umetnost

Tako smo prišli do t.i. kodne umetnosti, v kateri avtor na videz izgine, kar je značilno za šibki koncept avtorstva. Ta žanr reflektira dejstvo, da je vsa internetna literatura narejena s pomočjo računalniških programov, kar pomeni, da postavlja v središče svojega zanimanja lastno izhodišče.

V kodnih delih se kombinirajo elementi programskih jezikov in spletnih protokolov z naravnimi in umetnimi jeziki. Prevprašujejo pomen same računalniške kode in vlogo računalnika v umetniški produkciji. Raznovrstni računalniški procesi postanejo vidni na zaslonu. *Plaintext.cc*, projekt Floriana Cramerja iz l. 2005, nazorno pokaže, kaj lahko takšna literatura doseže. Njegova spletna instalacija iz obsežnega nabora tekstov generira nova in presenetljiva dela. Spominjajo na konkretno poezijo, a so kodna umetniška dela. Tri povezave na vrhu strani sprožijo nastanek novega teksta, ki je sam po sebi večinoma nerazumljiv in poln namigov. »Jaz še vedno, očetov / *lamy* ne *evolver*¹.« Pomen kreira šele bralec. A kaj pomenijo kodna dela za koncept avtorja? Zdi se, da je ta žanr najbolj obsežen in najmanj razumljiv od vseh, ki smo jih do sedaj obravnavali. Programer sestavi le algoritem, ki poganja celotno instalacijo. Računalnik bruha besede na ekran. Cilj umetnosti ni več končni produkt, ampak to postane koda oziroma koncept, ki je zadaj. Avtor torej ni edini ustvarjalec, saj pomembno vlogo prevzame računalniška koda in uporabnik, a kljub temu se zdi, da je programerjevo strukturiranje programa izrednega pomena, še posebej če pomislimo na vlogo koncepta pri tovrstnih tekstih.

Kodna dela torej predstavljajo šibek koncept avtorstva, a omogočajo tudi oblike z močnim konceptom. T.i. zlomljene kode uporabljajo le dele programa in operirajo s številnimi jeziki, a so še vedno strogo nadzorovane s strani avtorja. Dober primer so dela **mez** (Mary-Anne Breeze), ki ima popoln nadzor nad svojimi projekti, čeprav se zdi, da nastajajo sami od sebe.

Performativni projekti

Razpršenost avtorskih funkcij je lahko tako močna, da se avtorstvo praktično izgubi. To se zgodi v četrtem žanru internetne književnosti, ki združuje koncept literature na svetovnem spletu in performativno umetnost. Naslanja se na že obravnavane elemente internetne literature, ki pa jih radikalizira. Poudariti je treba, da tu močni koncept avtorstva ni več mogoč, kar dokazuje projekt *Search Luz* Johanna Auerja.

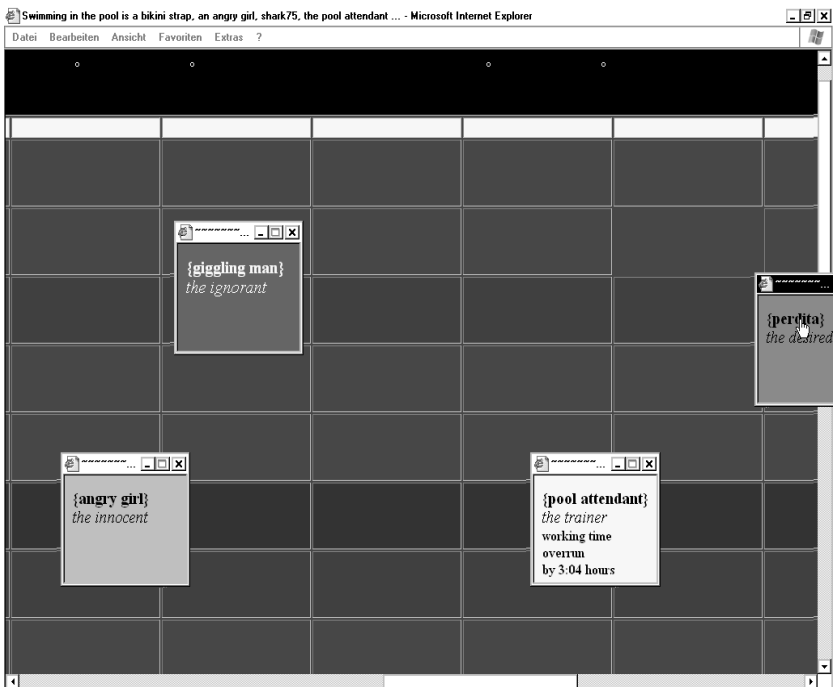
Prvič je bil predstavljen na radijskem festivalu v nemškem Halleju l. 2006 in je posebej zanimiv zaradi virtuozne uporabe avtorskih funkcij.

¹neprevedljivi besedi (op.p.)

Auer je kot iniciator in programer ustvaril le okvir za generiranje tekstov, sam tekst pa je posledica kompleksne interakcije večih avtorjev, ki so ustvarili skupno delo kljub izredno omejeni medsebojni komunikaciji.

Osnovni algoritem se naslanja ne eno temeljnih del računalniško tvorjene literature, *Stochastische Texte* Thea Lutza (1959), ki je prvi uporabil citate iz Kafkovih tekstov kot izhodiščni tekst. Nato dovoli poljubnemu številu obiskovalcev, da dodajajo svoje besede v poseben spletni formular, jemiže dodatne naključne besede s svetovnega spleta in na koncu iz vsega tega materiala tvori stokastične tekste. Pomen teh tekstov, boljše kodov, je imel posebno težo, saj se je zdelo, da jih ustvarja računalnik sam.

Integracija v performans, ki je novost tega žanra, se je pri projektu *Search Lutz* izvršila s pomočjo živega performerja, ki je bral generirana besedila. Prav tako so bili v situacijo potegnjeni poslušalci. Recitacija je bila namreč predvajana na valovih radijske postaje in poslušalci so imeli možnost prispevati lastni material preko interneta. Performans je trajal le 30 minut in se je s tem zaključil, čeprav je bil v svoji končni obliki ponovno uprizorjen. Avtorstvo je bilo pri tem veliko širše kot pri do sedaj obravnavanih primerih. Avtorsko funkcijo so zavzemali povsem različni ljudje, a kljub temu je bil zadaj programer z zanimivim konceptom, ki je od začetka predvidel to množico različnih avtorjev in jo osmislil.

Zaključek

Naš zadnji primer kaže, da so na svetovnem spletu možne številne oblike cepljenja avtorske funkcije, med katerimi so nekatere še posebej radikalne, obenem pa postaja jasno, da avtorska funkcija ostaja ne glede na stopnjo njene razcepljenosti in razpršenost. Ta maksimalna razpršenost avtorstva pravzaprav potrjuje našo izhodiščno tezo, da sta avtor in njegova funkcija preživela ne glede na stopnjo njune razpršenosti, ki se znova in znova pojavlja kot ena temeljnih lastnosti interneta.

LITERATURA

- Barthes, Roland. »The Death of the Author.« *Image, Music, Text*. Ur.: Steven Heath. New York: Hill and Wang, 2001. 142–148.
- Bein, Thomas, Rüdiger Nutt-Kofoth, Bodo Plachta, Ur. *Autor - Autorisation - Authentizität*. Tübingen: Niemeyer, 2004.
- Bolter, Jay David. *Writing Space. The Computer, Hypertext, and the History of Writing*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1991.
- Detering, Heinrich, Ur. *Autorschaft. Positionen und Revisionen*. Stuttgart, Weimar: Metzler, 2002. (Germanistische Symposien-Berichtsbände 24).
- Föllmer, Golo. *Netzmusik. Elektronische, ästhetische und soziale Strukturen einer partizipativen Musik*. Hofheim am Taunus: Wolke, 2005.
- Foucault, Michel. »What Is An Author?« *Language, Counter-memory, Practice*. Ur.: Donald F. Bouchard. 10. Ithaca, NY: Paperback print, 1997. 113–138.
- Jannidis, Fotis, Gerhard Lauer, Matias Martinez, Simone Winko, Ur. *Rückkehr des Autors: Zur Erneuerung eines umstrittenen Begriffs*. Tübingen: Niemeyer, 1999.
- Landow, George P. »What's a Critic to Do? Critical Theory in the Age of Hypertext.« *Hyper / Text / Theory*. Ur.: George P. Landow. Baltimore, Md., London: Johns Hopkins University Press, 1995. 1–47.
- plaintext.cc*, codework by Florian Cramer. 2005. <<http://plaintext.cc>>.
- Search Lutz!*, performance art project and live broadcast by Johannes Auer, first performed at the festival »RadioREVOLTEN«. Halle (Saale), Germany. 30.09.2006. <<http://halle.netzliteratur.net/>>.
- The Bubble Bath*, hypermedia game by Susanne Berkenheger. 2005. <<http://www.thebubblebath.de/>>.
- The Famous Sound of Absolute Wreaders*, collaborative, intermedia project by Johannes Auer in cooperation with Reinhard Döhl, Sylvia Egger, Oliver Gassner, Martina Kieninger, Beat Suter. <<http://kunstradio.cyberfiction.ch/>>. 2003.
- Weimar, Klaus. »Doppelte Autorschaft.« *Rückkehr des Autors: Zur Erneuerung eines umstrittenen Begriffs*. Ur.: Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, Matias Martinez, Simone Winko. Tübingen: Niemeyer, 1999. 123–133.
- Wetzl, Michael. »Der Autor zwischen Hyperlinks und Copyright.« *Autorschaft. Positionen und Revisionen*. Ur.: Heinrich Detering. Stuttgart, Weimar: Metzler, 2002. 278–290.
- Wirth, Uwe. »Der Tod des Autors als Geburt des Editors.« *Digitale Literatur*. Ur.: Heinz Ludwig Arnold. München: Edition Text und Kritik, 2001. 54–64. (Text und Kritik, zvezek 152).
- Woolley, Benjamin. *Virtual worlds. A journey in hype and hyperreality*. London: Penguin, 1993.